
TEMA BROJA: SRBIJA I REGION

Kratki naučni članak
Primljen: 2. septembar 2014.

UDC
341.645.2
316.482/.485

Janja Simentić¹

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Sudski procesi i pomirenje – tužbe za genocid Srbije i Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde²

Apstrakt

Pravda je jedan od osnovnih činilaca procesa pomirenja. Iskazana u institucionalizovanom obliku, pravda se sprovodi putem suđenja, bilo pojedincima, bilo državama. U slučaju rata u bivšoj Jugoslaviji, pored suđenja pojedincima pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, važno je i aktuelno pitanje tužbe i protivtužbe Hrvatske i Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u vezi sa zločinom genocida. Analizirajući ovaj sudski proces sa stanovišta promene konfliktnog etosa, ukazano je na to da ovaj sudski proces sam po sebi ne vodi pomirenju. Razlozi za to nalaze se u samoj prirodi sudskih postupaka i diskrepanci između pravnih i društvenih normi i shvatanja pravde. Pa ipak, važnost sudskih postupaka kao strukturne mere u procesu pomirenja nije poreknuta, te su dati predlozi za prevazilaženje navedene manjkavosti u pogledu doprinosa sudskih procesa pomirenju.

Ključne reči:

pomirenje, konfliktni etos, pravda, genocid, Međunarodni sud pravde

¹ Email: janja.simentic@fpn.bg.ac.rs

² Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije.

UVOD

Sukob između Srbije i Hrvatske prouzrokovan raspadom Jugoslavije završen je 1995. godine, ali odnosi između ove dve države i dalje su opterećeni tim nasleđem prošlosti. Različita nerešena pitanja koja su posledica sukoba, kao što su broj nestalih, povratak izbeglica, status srpske manjine u Hrvatskoj i slična, predstavljaju kamen spoticanja u izgradnji otvorenih i prijateljskih odnosa i usporavaju proces pomirenja. Pored toga, sudski procesi koji se vode pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i pred nacionalnim sudovima i njihovi epilozi svedoče o krhkosti postojećih dobrosusedskih odnosa i predstavljaju izazov daljem napretku u odnosima između ove dve države.³ U tom smislu, spor koji se vodi između Srbije i Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde povodom tužbe i protivtužbe za genocid samo je jedna od niza posledica davno završenog sukoba koja u savremene odnose unosi breme prošlosti.

Predmet ovog rada jeste da utvrdimo da li sudski procesi doprinose pomirenju među nekada zaraćenim državama, a to ćemo učiniti putem analize navedenog spora pred Međunarodnim sudom pravde. Prvi deo rada biće posvećen teorijskim postavkama i u njemu ćemo definisati pomirenje. U drugom delu rada ukazaćemo na odlike postupka pred Međunarodnim sudom pravde, poredeći ga sa onim pred Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju. U trećem delu rada analiziraćemo pravni spor između Hrvatske i Srbije. Primenićemo Bar-Talov model promene konfliktnog etosa kako bismo utvrdili da li ovaj sudski postupak doprinosi pomirenju. Objasnićemo zašto sama priroda sudskih postupaka i pravni pristup nisu u skladu sa zahtevima za pomirenje u psihološkom smislu, ali ćemo ujedno izložiti i predloge za rešenje ovog problema.

POMIRENJE

Svaki sukob je dinamičan i tokom svog trajanja prolazi kroz različite faze koje se kreću krivudavom putanjom od nesuglasica, preko oružanog sukoba, do

³ Najsvežiji primeri dogodili su se nakon oslobađajuće presude hrvatskim generalima Gotovini i Markaču, koju je Žalbeno veće Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju donelo 16. novembra 2012. godine. Ova presuda izazvala je bujicu komentara političkog vrha Srbije; premijer Srbije je odnose sa Hrvatskom opisao kao hladni mir i istakao da je proslava zločina Oluje sada dobila legitimitet, što je nedopustivo; predsednik Srbije istakao je da odnosi sa Hrvatskom ne idu na dobro i da će ovakva presuda uticati na proces pomirenja, te da se sa državom koja slavi zločin ne može otvoreno i iskreno saradivati.

normalizacije odnosa i pomirenja.⁴ Na koji god način podelili i nazvali faze u sukobu nesumnjivo će se na kraju tog lanca naći pomirenje. Različite discipline bave se ovim pojmom, a mi ćemo ga definisati koristeći se nalazima autora koji stvaraju u okvirima studija mira.

Galtung (Johan Galtung) definiše pomirenje kao „proces zalečenja trauma, kako žrtve tako i počinioca nakon sukoba, koji obezbeđuje prekid loših odnosa. Proces priprema strane za miroljubive i pravedne odnose”.⁵ Za Bar-Siman-Tova (Yaacov Bar-Siman-Tov), pomirenje podrazumeva „ponovno uspostavljanje prijateljstva i harmonije između suprotstavljenih strana nakon rešavanja sukoba, ili transformaciju neprijateljskih ... u prijateljske i harmonične odnose”.⁶ Prema shvatanju Ramsbotama, Vudhausa i Miala (Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall), pomirenje je „dugoročni proces prevazilaženja neprijateljstva i nepoverenja između podeljenih naroda”.⁷

Postojanje suprotstavljenih strana je *sine qua non* pomirenja, dok je zajednički element navedenih definicija zahtev za transformacijom odnosa među tim sukobljenim stranama. Zbog toga se u literaturi pojam pomirenja definiše kao relacioni, što znači da podrazumeva određeni kvalitet odnosa među stranama.⁸ Ključna odlika pomirenja – transformacija neprijateljskih odnosa – u skladu je i sa onim što Filpot (Daniel Philpott) navodi kao najstarije

⁴ Videti prikaz eskalacije i deeskalacije sukoba u: Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution; The prevention, management and transformation of deadly conflicts, Third edition*, Polity Press, Cambridge, 2014, p. 13.

⁵ Johan Galtung, “After violence, reconstruction, reconciliation, and resolution: Coping with visible and invisible effects of war and violence” in: Mohammed Abu-Nimer (ed.), *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory and Practice*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2001, p. 3.

⁶ Yaacov Bar-Siman-Tov, “Introduction: Why Reconciliation?” in: Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 4.

⁷ Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution; The prevention, management and transformation of deadly conflicts, Third Edition*, op. cit., p. 32.

⁸ Takvo stanovište zastupaju Lederah i Lederah, kao i Filipot. Videti: John Paul Lederach, Angela Jill Lederach, *When Blood and Bones Cry Out; Journeys through the Soundscape of Healing and Reconciliation*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 4; Jennifer J. Llevellyn, Daniel Philpott, “Restorative Justice and Reconciliation: Twin Frameworks for Peacebuilding” in: Jennifer J. Llevellyn, Daniel Philpott (eds.), *Restorative Justice, Reconciliation and Peacebuilding*, Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 17.

značenje pomirenja, a to je da ono „podrazumeva sveobuhvatnu obnovu ispravnih odnosa”.⁹

Prema mišljenju Bar-Tala, način na koji pomirenje treba da se sprovede zavisi od ishoda rešenja sukoba, naime od toga da li suprotstavljene grupe ostaju da žive u različitim državama (npr. Nemačka i Francuska) ili strane moraju da nastave svoj suživot u granicama jedne države (Bosna i Hercegovina, Južna Afrika...)¹⁰ Iako se u različitim slučajevima pristupi razlikuju, svi oni moraju da obuhvate psihološke promene kako bi se postiglo pomirenje. U ovom radu analiziraćemo odnos između dve nekada sukobljene države – Srbije i Hrvatske – mada bi pojedini zaključci rada mogli da imaju implikacije i na posledice međuetničkog sukoba između Srba i Hrvata u Hrvatskoj.

Transformacija odnosa između nekada sukobljenih strana kao element pomirenja od posebnog je interesa za naš rad. Ona se odvija na različite načine; putem reformi institucija, ekonomske i političke saradnje među državama, poseta zvaničnika, razmene delegacija, zajedničkih projekata, pisanjem zajedničkih udžbenika istorije, suđenjima za ratne zločine, osnivanjem Komisija za istinu i pomirenje, izvinjenjima, itd.¹¹ Važna karakteristika procesa pomirenja jeste da, pored strukturalno-institucionalnih, obuhvata i psihološke promene. Za pojedine autore, to je i ključna karakteristika ovog procesa. „Suština pomirenja jeste psihološki proces koji se sastoji u promeni motivacije, ciljeva, verovanja i osećanja većine članova društva... Strukturne mere mogu olakšati psihološku promenu, ali se samo pomoću njih ne može postići pomirenje”.¹² Prema shvatanju Bar-Tala, ta psihološka promena ogleda se u promeni konfliktnog etosa (*conflictive ethos*) kroz promene sledećih uverenja: o pravednosti svojih ciljeva, o suprotstavljenoj strani, o slici o sebi i o miru.¹³ Filpot smatra da se pomirenje kao koncept pravde u političkom poretku

⁹ Daniel Philpott, “Reconciliation: An Ethic for Peacebuilding” in: Daniel Philpott, Gerard Powers (eds.), *Strategies of Peace, Transforming Conflict in Violent World*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 93.

¹⁰ Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2, 2000, pp. 355–56.

¹¹ Videti npr: Daniel Bar-Tal, Gemma H. Bennink, “The nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process” in: Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford University Press, Oxford, 2004, pp. 28–35; Radmila Nakarada, „Putevi pomirenja”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 5, jun 2011, str. 364.

¹² Daniel Bar-Tal, Gemma H. Bennink, “The nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process”, op. cit., p. 17.

¹³ Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, op. cit., pp. 357–359.

postiže kroz šest međuzavisnih praksi: izgradnja institucija, priznanje, reparacije, kazna, izvinjenje, oprostaj.¹⁴ Galtung navodi dvanaest pristupa pomirenju, ali naglašava da nijedan ne može sam doprineti pomirenju već je neophodno primeniti odgovarajuću kombinaciju pristupa u zavisnosti od karakteristika sukoba.¹⁵ Jedan od pristupa koji on navodi jeste pravosudni pristup, i to je upravo onaj kojim ćemo se mi u ovom radu baviti.

Naše polazno stanovište jeste da suđenja sama po sebi ne doprinose procesu pomirenja zbog činjenice da je pomirenje proces koji se odvija na bar dva nivoa – strukturnom i psihološkom. Smatramo da suđenja, iako u institucionalnom smislu predstavljaju neophodnu instancu kako bi se došlo do vladavine prava, sama po sebi ne doprinose neophodnoj promeni na psihološkom nivou. Ovo stanovište pokazaćemo služeći se primerom tužbi za genocid Srbije i Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde, i povezujući taj slučaj sa uslovima za promenu konfliktnog etosa koje Bar-Tal izlaže. Nakon toga predložićemo načine na koje je moguće prevazići protivrečnost između psiholoških i institucionalnih aspekata uticaja suđenja na pomirenje, ističući da je neophodno da se ona izvode u sprezi sa drugim praksama za postizanje pomirenja.

POREĐENJE SUDSKIH POSTUPAKA – MEĐUNARODNI SUD PRAVDE I MEĐUNARODNI KRIVIČNI TRIBUNAL ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Kada se govori o sudskim postupcima i procesu pomirenja na prostoru bivše Jugoslavije najčešće se razmatra uloga Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (u daljem tekstu: MKTJ, Tribunal).¹⁶ Iako je predmet našeg rada sudski postupak pred potpuno različitim međunarodnim pravosudnim telom, smatramo da je pre početka analize korisno napraviti poređenje između ove dve institucije kako bi se izbegle pogrešne analogije. Neophodno je ukazati na to da je MKTJ osnovan kako bi sudio pojedincima za dela ratnog zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, dok je MSP nadležan da presuđuje u sporovima među državama. Ova razlika u personalnoj nadležnosti ima velike posledice po prirodu samog sudskog postupka koja će u ovom delu rada biti kratko predstavljena.

¹⁴ Daniel Philpott, "Reconciliation: An Ethic for Peacebuilding", op. cit., pp. 104–113.

¹⁵ Johan Galtung, "After violence, reconstruction, reconciliation, and resolution: Coping with visible and invisible effects of war and violence", op. cit., pp. 19–20.

¹⁶ Za procenu rada Tribunala videti na primer: Richard H. Steinberg, *Procjena naslijeđa MKSJ, Outreach program*, Sekretarijat MKSJ, 2011.

Na početku treba napomenuti da MKTJ nije osnovan kako bi doprineo procesu pomirenja, kako se neretko može čuti prilikom ocena njegovog rada. Naime, u rezoluciji Saveta bezbednosti 827 iz maja 1993. godine, kojom je Tribunal osnovan, izričito se kaže da je „jedina svrha osnivanja [Tribunala] krivično gonjenje osoba odgovornih za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava...”.¹⁷ Tek se u kasnijoj rezoluciji Saveta bezbednosti u vezi sa Tribunalom 2004. godine pominje pomirenje, ali opet ne kao svrha osnivanja samog MKTJ već kao pozitivna posledica sudskih postupaka vođenih pred njim.¹⁸ Bez obzira na to, rezultati suđenja pred MKTJ često se procenjuju sa stanovišta pomirenja među sukobljenim stranama, te se u tom pogledu uglavnom ističu negativni rezultati Tribunala.

Tribunal je nadležan da presuđuje za međunarodna krivična dela na osnovu individualne krivične odgovornosti. Međunarodni sud pravde ima zadatak da utvrdi odgovornost države, pri čemu od svih međunarodnih krivičnih dela (ratni zločini, zločini protiv čovečnosti, genocid i agresija) država može biti odgovorna samo u pogledu zločina genocida. Pored toga, odgovornost države na međunarodnom planu može biti samo građanska ili politička, a nikako krivična.¹⁹ To znači da je i sankcija koju međunarodno pravo predviđa u slučaju utvrđenja odgovornosti države drugačija nego kada se radi o individualnoj krivičnoj odgovornosti. Sankcija za pojedinca može biti kazna zatvora, a za državu je to najčešće naplata štete. Kako se literatura prevashodno bavi sudskim procesima u kojima se utvrđuje individualna krivična odgovornost, razvili su se određeni teorijski koncepti kojima se teži da se opiše i normativno pozicionira sam postupak utvrđivanja i sprovođenja kazni. Ti koncepti oličeni su u pojmovima retributivne i restorativne pravde. „Prvi oblik pravde polazi od povrede norme, dok restorativna pravda polazi od povrede ljudi”.²⁰ Retributivna pravda odgovara klasičnom krivičnopravnom postupku, čiji je cilj kažnjavanje prestupnika i odvraćanje od vršenja zločina. Sa druge strane, restorativna pravda podrazumeva težnju da se šteta prouzrokovana krivičnim delom ispravi, naročito u pogledu međuljudskih odnosa i odnosa u zajednici.²¹ Restorativna pravda svoju primenu pronašla je u krivičnom

¹⁷ S/RES/827 (1993), para. 2.

¹⁸ Videti: S/RES/1534 (2004).

¹⁹ Više o pojmu odgovornosti države u: Konstantin Obradović, *Odgovornost država za međunarodne protivpravne čine – opšta načela*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2000.

²⁰ Radmila Nakarada, „Putevi pomirenja”, op. cit., str. 368.

²¹ Više o restorativnoj pravdi u krivičnom postupku u: Danica Vasiljević-Prodanović, „Restorativna pravda u krivičnopravnom sistemu”, *Temida*, br. 3, godina 13, septembar 2010, str. 57–68.

postupku pojedinih država (Kanada, Australija, Novi Zeland...), počev od sedamdesetih godina prošlog veka, međutim, polje primene ovog koncepta se širilo, pa tako danas obuhvata i polje obrazovanja, zapošljavanja i zdravstva, kao i izgradnju mira.²² Iako je ideja restorativne pravde, koja u centar stavlja žrtvu, sa sociološkog stanovišta i više nego korisna, njena primena u krivičnopravnom postupku i dalje je prilično ograničena,²³ naročito imajući u vidu da se ona danas primenjuje samo u slučajevima „kada prestupnik prizna da je izvršio predmetno delo, prihvati odgovornost i izrazi spremnost za učestvovanje u restorativnom postupku”.²⁴

MKTJ izričito navodi retribuciju kao svrhu kažnjavanja, međutim, minimalni prostor za primenu koncepta restorativne pravde javlja se u onim slučajevima kada počinioc prizna svoj zločin i iskaže kajanje zbog učinjenog dela. U tim slučajevima visina kazne može biti smanjena.²⁵ Pored toga, MKTJ kao svrhu kažnjavanja navodi i reintegraciju počinioca u društvo, jer mu gubitak slobode daje vreme za razmišljanje o patnji koju je drugima naneo.²⁶ Uviđamo da je ovako shvaćen pojam restorativne pravde teško primenjiv izvan konteksta utvrđivanja krivične odgovornosti. Kako se u postupku pred Međunarodnim sudom pravde utvrđuje drugačiji oblik odgovornosti, smatramo da u tom slučaju nije odgovarajuće primenjivati koncept restorativne pravde.

Iz svega navedenog, zaključujemo da u doktrini ne postoje razvijeni koncepti pomoću kojih bismo na odgovarajući način mogli da analiziramo slučajeve pred Međunarodnim sudom pravde u kontekstu procesa pomirenja. Zbog toga smatramo da je uticaj sudskog procesa pred Međunarodnim sudom pravde na pomirenje nedovoljno istražen, te ćemo se u sledećem delu rada usredsrediti na ovo pitanje.

²² Jennifer J. Llevellyn, Daniel Philpott, “Restorative Justice and Reconciliation: Twin Frameworks for Peacebuilding”, op. cit., p. 17.

²³ U tom smislu možemo sumnjati i u njenu primenu u drugim sferama, s obzirom na to da ona nije do kraja primenjena ni u onoj oblasti iz koje je potekla. Da suprotno stanovište vlada u disciplini studija mira vidi se iz radova koji holistički pristup konceptima restorativne pravde i pomirenja vide kao put za izgradnju mira. Videti na primer: Jennifer J. Llevellyn, Daniel Philpott (eds.), *Restorative Justice, Reconciliation and Peacebuilding*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

²⁴ Danica Vasiljević-Prodanović, „Restorativna pravda u krivičnopravnom sistemu”, op. cit., str. 60.

²⁵ Videti na primer predmet Obrenović, IT-02-60/2, Trial Chamber Judgement, para. 145–146.

²⁶ Videti: Bogdan Ivanišević, Goran P. Ilić, Tomislav Višnjić, Vesna Janjić, *Vodič kroz Haški tribunal – propisi i praksa*, Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u Srbiji, Beograd, 2008, str. 166.

TUŽBA ZA GENOCID HRVATSKE PROTIV SRBIJE I PROTIVTUŽBA SRBIJE PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE U KONTEKSTU POMIRENJA

Hrvatska je 2. jula 1999. godine podnela zahtev za pokretanjem postupka protiv Srbije (tada Savezne Republike Jugoslavije), tvrdeći da je Srbija u periodu 1991–1995. godine kršila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine (u daljem tekstu: Konvencija o genocidu).²⁷ Hrvatska je 1. marta 2000. godine Sudu dostavila svoj pisani podnesak, dok je Srbija to učinila 1. decembra 2009. godine, a njen protivpodnesak sadržao je i protivtužbu. Srbija je svoju protivtužbu zasnovala na istim pravnim osnovama kao i Hrvatska, na Konvenciji o genocidu, tvrdeći da je Hrvatska ta koja je tokom operacije Oluja izvršila genocid nad srpskim stanovništvom. Usmena rasprava održana je od 3. marta do 1. aprila 2014. godine.

Analizirajući iznetu argumentaciju strana u ovom sporu uviđamo da ovaj postupak ne doprinosi promeni konfliktnog etosa suprotstavljenih strana. U pogledu promene društvenih verovanja o pravednosti svog cilja, obe strane nisu uspele da se odupru traženju opravdanja i razloga za svoje delovanje, kao ni stvaranju „mitova, simbola i rituala koji služe ovoj svrsi”.²⁸ Kako se navodi u protivpodnesku Srbije, „tužilac [Hrvatska] je pokušao ne samo da dokaže navodni genocid već i da opravda svoju zvaničnu tvrdnju da su JNA i Srbija 1991. godine počinili agresiju na Hrvatsku”.²⁹ Hrvatska navodi da je „Srbija, uključujući i JNA, vodila ekspanzionističku i agresivnu politiku za osvajanje dela Hrvatske koji je trebalo da čini deo 'Velike Srbije'. Ova politika je uključivala podršku samoproглаšenim srpskim entitetima koji su osnovani na hrvatskoj teritoriji 1991. godine”.³⁰ Hrvatska je iznela navode i o tome da je „JNA pratila političke smernice srpskog vođstva i bila je uključena u agresivnu kampanju za zauzimanje trećine teritorije Hrvatske”.³¹ Ukazujući na nesrazmernu snagu JNA i hrvatskih odbrambenih snaga, zastupnik Hrvatske objašnjava da

²⁷ Dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/konvencija_spreccavanje_lat.pdf (Pristupljeno 10. avgusta 2014).

²⁸ Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, op. cit., p. 357.

²⁹ Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia vs. Serbia), Counter-memorial submitted by the Republic of Serbia, Volume I, December 2009, para. 390, p. 135.

³⁰ Verbatim record, Public sitting held on Monday 3 March 2014, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), p. 31.

³¹ Ibidem, p. 43.

je delovanje Hrvatske bilo defanzivno i usledilo je kao reakcija na nelegalno oduzimanje delova Hrvatske teritorije.³² Sa druge strane, Srbija se oslanja na navode o genocidu koji je Nezavisna država Hrvatska (NDH) tokom Drugog svetskog rata počinila nad srpskim stanovništvom, a „što je imalo značajnog uticaja na događaje u periodu 1991–1995”.³³ Navodeći da se pojava hrvatskog nacionalizma početkom devedesetih godina 20. veka temeljila na rehabilitaciji ustaškog pokreta i ustaških simbola u sprezi sa ukidanjem prava srpskom stanovništvu u Hrvatskoj, srpska strana je pokušala da ponudi opravdanje za pojavu srpskog nacionalizma i da racionalizuje ulazak u rat.

Druga neophodna promena, prema Bar-Talu, jeste „promena stereotipa o suprotstavljenoj grupi”.³⁴ Praveći analogiju između Tuđmanovog i ustaškog režima, i označavajući Srbe kao nacionaliste i agresore, jasno je da ni jedna ni druga strana ne doprinose nestanku deligitimizirajućih stereotipa.

Sledeća promena odnosi se na promenu shvatanja prema svojoj grupi kroz složeniji i čak kritički stav prema njoj. To znači da grupa treba da prizna zločine koje su njeni pripadnici počinili, kao i da prestane sa predstavljanjem sebe kao jedine žrtve. U svojim podnescima i jedna i druga država iznosile su dokaze o postojanju samo onih zločina koji su počinjeni nad njima, zanemarujući one zločine koji su te strane vršile.

Četvrta promena tiče se stvaranja novog shvatanja o odnosu među grupama, koji se tiče odnosa i u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.³⁵ U svom usmenom izlaganju zastupnik Srbije Saša Obradović izneo je da „ne treba zaključiti da ova dva naroda [Srbi i Hrvati] imaju samo istoriju mržnje i dugovečnih sukoba”,³⁶ te da „protivnik u ovom slučaju nije ni hrvatski narod, ni država hrvatska već hrvatski ekstremni nacionalizam”.³⁷ Sa druge strane, zastupnica Hrvatske Vesna Crnić-Grotić navela je da, iako je Slobodan Milošević taj koji je bio „tvorac sukoba i zverstava koji su doveli do raspada Jugoslavije”,³⁸ trenutni

³² Ibidem, p. 57.

³³ Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia vs. Serbia), Counter-memorial submitted by the Republic of Serbia, Volume I, December 2009, para. 393, p. 136.

³⁴ Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, op. cit., p. 358.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Verbatim record, Public sitting held on Monday 10 March 2014, Case concerning Application of the Convention on the Prevention Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), para. 10, p. 13.

³⁷ Ibidem, para. 11, p. 13.

³⁸ Verbatim record, Public sitting held on Monday 3 March 2014, Case concerning Application of the Convention on the Prevention Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), para. 2, p. 18.

predsednik Srbije, Tomislav Nikolić, ne priznaje da se u Srebrenici dogodio genocid niti poriče svoju vezu sa Vojislavom Šešeljem, optuženim pred MKTJ, te je takvo „nepovoljno ponašanje razlog zašto smo danas ovde”.³⁹ U svojim podnescima i Hrvatska i Srbija predstavljaju istorijsku pozadinu sukoba i opisuju raspad Jugoslavije, upirući prstom u nacionalizam one druge strane kao krivca za sukob. Jasno je da takva retorika ne može doprineti stvaranju novog razumevanja odnosa među ovim grupama.

Poslednji zahtev jeste onaj za promenom o shvatanju mira, pri čemu se ističe da kako bi se promenila slika o vrednosti mira rešavanje sukoba zahteva kompromis i ustupke.⁴⁰ Na ovom mestu dolazimo do ključnog argumenta zašto sudski procesi ne mogu ispuniti psihološke uslove neophodne za pomirenje. Naime, priroda sudskog postupka je takva da svaka strana u sporu teži da istakne argumente koji samo njoj idu u prilog, dok se od optužbi druga strana brani tako što ih poriče i odbacuje. U sudskom procesu nemoguće je doći do kompromisa, jer sudski postupak podrazumeva iznošenje jednostrane argumentacije čiji cilj nije da se protivnička argumentacija razume već da se na kraju pobeđi. Sama priroda suđenja, u kome se na kraju jedna strana nađe kao pobeđena, a druga kao poražena, ne može da doprinese neophodnoj psihološkoj promeni koja bi pospešila proces pomirenja. U tom smislu, sudski procesi predstavljaju igru nultog zbira u kome polovični ishodi nisu zadovoljavajući ni za jednu stranu. Indikativna je presuda Međunarodnog suda pravde iz 2007. godine u slučaju Bosne i Hercegovine protiv Srbije, opet u vezi sa primenom Konvencije o genocidu, kada je Sud utvrdio da Srbija jeste odgovorna za to što nije sprečila zločin u Srebrenici i kaznila njegove izvršioce, ali da nije odgovorna za samo činjenje genocida.⁴¹ Bosanska strana bila je nezadovoljna time što Srbija nije proglašena krivom za činjenje genocida, dok srpsku stranu nije zadovoljilo to što joj je pripisana krivica na osnovu nečinjenja.

Nemogućnost psihološke promene na osnovu suđenja proističe i iz nerazumevanja samog postupka u kome se utvrđuje da li zločin postoji i ko ga je izvršio. Sud to čini na osnovu pravne procedure koja je većini stanovnika Srbije ili Hrvatske daleka i mahom nerazumljiva. Na tom nivou zapravo dolazi do diskrepance između sudskih postupaka i osećaja pravde koje svaki pojedinac ima. Ako pravdu shvatimo u dvojakom smislu, kao društveni i pravni pojam, onda može doći do tenzija između ova dva aspekta. Društveno osećanje pravde u pogledu izvršenih zločina podrazumeva da izvršioци tih zločina treba da budu kažnjeni. Međutim, neće uvek biti slučaj da sudu budu poznati

³⁹ Ibidem, para. 2, p. 19.

⁴⁰ Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, op. cit., p. 359.

⁴¹ Presuda je dopstupna na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf> (Pristupljeno 10. avgusta 2014).

svi dokazi na osnovu kojih on može utvrditi krivicu pojedinca, ili države, te u tom slučaju dolazi do osećaja kod pojedinca da pravda nije zadovoljena. U tom smislu, pravda kao osećaj koji pojedinac poseduje i pravda koja je institucionalizovana kroz sudski postupak mogu imati različite rezultate. Ovo je posledica toga što društvene i moralne norme na osnovu kojih pojedinac gradi osećaj pravde nisu iste kao pravne norme na osnovu kojih sud donosi presudu. To se najbolje može objasniti upravo na pojmu genocida.

Već prilikom definisanja zločina genocida možemo uočiti da se ovaj pojam različito shvata i koristi u pravnom smislu, sa jedne strane, i svakodnevnom govoru, sa druge. U pravnom smislu, definicija genocida veoma je precizna. Nalazimo je u članu II Konvencije o genocidu, a ona je preuzeta i u Statutima *ad hoc* Tribunala za Jugoslaviju i Ruandu i Međunarodnog krivičnog suda, što znači da ne postoje bojazni od višestrukog definisanja ovog pojma u međunarodnom pravu. „U smislu ove Konvencije kao genocid se smatra bilo koje od navedenih dela učinjenih u nameri potpunog ili delimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe kao takve: a) ubistvo članova grupe; b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe; c) namerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja; d) mere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe; e) prinudno premeštanje dece iz jedne grupe u drugu”.⁴²

Kada analiziramo radnje kojima se genocid vrši, uviđamo da one nisu ništa više nečovečne od radnji kojima se vrše ratni zločini ili zločini protiv čovečnosti. Čak i broj stradalih ljudi u genocidu ne mora nužno biti veći od broja stradalih od drugih zločina. Pa ipak, genocid se označava kao „zločin nad zločinima”, a njegovo pominjanje u svesti pojedinaca budi negativne reakcije. To je zbog toga što je upotreba reči genocid često politizovana, te se navodi o izvršenom genocidu protiv pripadnika svog naroda iznose kako bi se pojačao dojam viktimizacije svoje grupe. Ovakve tendencije svakako nisu u skladu sa jednim od zahteva za promenom konfliktnog etosa koji se odnosi na promenu shvatanja prema svojoj grupi. Kada se pojam genocida koristi kroz prizmu politike i kada se teži da se istakne da je to „zločin nad zločinima”, tada se veliki broj radnji i situacija može označiti ovim terminom.⁴³ Međutim, u krivično-pravnom smislu, postojanje genocida je teško dokazati. Navedena

⁴² Član II Konvencije o kažnjavanju i sprečavanju zločina genocida, Službeni vesnik Prezidijuma narodne skupštine FNRJ, br. 2/50.

⁴³ Primer za političku upotrebu pojma genocid jeste i knjiga Edvarda S. Hermana i Dejvida Pitersona „Politika genocida”, u kojoj autori analiziraju različite događaje i sukobe (Irak, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Darfur...) u kojima smatraju da je na delu vršenje genocida, pri čemu se ni na jednom mestu ne osvrću na pravnu definiciju genocida.

definicija genocida je striktna i zahteva utvrđivanje postojanja više kumulativnih činjenica – izvršene radnje, postojanje grupe, mentalni element (poseban umišljaj – *dolus specialis*)... Ova definicija je toliko uska zato što je nastala kao politički kompromis država koje su učestvovala na izradi Konvencije o genocidu. Tokom izrade prvog nacrtu Konvencije u Sekretarijatu Odeljenja za ljudska prava Ujedinjenih nacija zauzeto je stanovište da genocid mora biti usko definisan kako se ne bi preklapao sa već postojećim međunarodnim krivičnim delima, pre svega zločinom protiv čovečnosti. Dva važna pitanja oko kojih se tokom pravljenja nacrtu Konvencije raspravljalo bila su da li u definiciju genocida uključiti i kulturni genocid, te da li u grupe nad kojima se genocid vrši treba uvrstiti i političke grupe. Predlogu o kulturnom genocidu protivile su se Sjedinjene Američke Države i Francuska, a predlogu o političkim grupama Sovjetski Savez i Poljska. Šesti komitet Generalne skupštine UN prilikom izrade finalnog nacrtu Konvencije nije uključio ove dve sporne stvari, te je konačno usvojena definicija genocida bila uža od one prvobitno predložene.⁴⁴

Dakle, genocid u međunarodnom krivičnom pravu ima precizno značenje koje se ne podudara sa značenjem koje mu se pridaje u svakodnevnom ili političkom govoru. To doprinosi nerazumevanju sudskih procesa koji se tiču utvrđivanja postojanja genocida i eventualne odgovornosti u tom pogledu, te podriva ulogu suđenja u procesu pomirenja. Razlike u shvatanjima zločina i pravde u društvenom i pravnom smislu čine teškim psihološku transformaciju koja je neophodna za pomirenje. Sam sudski proces je inherentno suprotan psihološkim zahevima za pomirenje, te suđenja sama po sebi ne doprinose pomirenju. Međutim, sa strukturne tačke gledišta, suđenja su neophodan element procesa pomirenja. Izgradnja i podizanje kapaciteta pravnog sistema države idu ruku pod ruku sa demokratizacijom društva, što zajedno doprinosi eliminaciji diskriminatorskih praksi i praksi masovnog kršenja ljudskih prava. Kada nacionalni sudovi nisu u mogućnosti da sude počiniocima teških krivičnih dela, tada međunarodna zajednica ima ključnu ulogu u promovisanju pravde.⁴⁵ Institucionalizacija pravosudnih mehanizama na međunarodnom nivou dobila je različite oblike, od *ad hoc* Tribunala do hibridnih sudova.⁴⁶ Još jedan vid sprovođenja pravde na međunarodnom nivou jeste i utvrđivanje

⁴⁴ Više o procesu pravljenja i usvajanja Konvencije o genocidu videti u: William A. Schabas, *Genocide in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, pp. 51–101.

⁴⁵ Videti: The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, S/2004/616, p. 14, para. 40.

⁴⁶ Više o hibridnim sudovima u: Ivan Jovanović, „Kreativni’ razvoj međunarodnog krivičnog prava: hibridni sudovi za Istočni Timor, Kambodžu i Sijera Leone”, *Udruženje za međunarodno pravo, Godišnjak 2006*, Beograd, 2007, str. 273–311.

odgovornosti država pred Međunarodnim sudom pravde. Upotreba ovog pravosudnog sredstva svedoči o spremnosti država da svoje sporove rešavaju mirnim putem, što doprinosi izgradnji održivog mira. Svi ovi navodi ukazuju na značaj i neophodnost postojanja sudskih procesa u procesu izgradnje mira i pomirenja. Ipak, kako smo ukazali na manjkavost pravosudnih procesa u pogledu psihološke promene, neophodno je da sudski procesi budu praćeni komplementarnim praksama koje vode pomirenju. Tenziju između psiholoških i strukturno-institucionalnih aspekata suđenja moguće je razrešiti ukoliko su sudski procesi praćeni dodatnim elementima kao što su edukacija stanovništva, dostupnost relevantnih i tačnih informacija, postojanje nezavisnih i nepristrasnih medija i depolitizacija sudskih postupaka.

Ključni potporni elementi koji bi uticali da sudski procesi doprinesu pomirenju jesu promena obrazovnog sistema i medijske kulture. Bar-Tal⁴⁷ i Bar-Tal i Brenink⁴⁸ govore o promenama u obrazovnom i medijskom sistemu koje bi se ticale poruka i ideja koje se ovim putevima prenose pojedincima. I obrazovni sistem i mediji bi trebalo da uključe poruke o miroljubivim ciljevima, razvijanju dobrih odnosa, poruke o promenjenim verovanjima o sukobu, o članovima druge grupe i o samoj prirodi mira. Pored toga, mediji treba da budu kanal za prenošenje poruka lidera o pomirenju i miru. Ove opšte preporuke za izmene u obrazovanju i medijima treba da prate i neke konkretne smernice. Smatramo da obrazovni sistem mora da uključi izradu zajedničkih udžbenika istorije, kao i učenja o sudskim postupcima i pravnoj terminologiji. Mediji treba da se vode principima za odgovorno novinarstvo u sukobima koje Ramsbotam, Vudhaus i Mial navode na osnovu Linčovog i Galtungovog dela.⁴⁹ Ovi principi obuhvataju zahteve za preciznim korišćenjem rečnika, izbegavanje emotivnih reči, obezbeđivanje tačnih informacija, obaveštavanje o mirovnim inicijativama, izbegavanje uproščavanja sukoba, itd.⁵⁰ Sve ove principe treba primeniti i na izveštavanja o suđenjima, a pored toga medijski radnici treba da prođu posebne obuke koje bi se sastojale iz upoznavanja sa načinom delovanja različitih međunarodnih pravosudnih mehanizama i pravnom terminologijom.

⁴⁷ Daniel Bar-Tal, "From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis", op. cit., p. 362.

⁴⁸ Daniel Bar-Tal, Gemma H. Bennink, "The nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process", op. cit., pp. 31–32.

⁴⁹ Jake Lynch, Johan Galtung, *Reporting Conflict, New Directions in Peace Journalism*, University of Queensland Press, 2010.

⁵⁰ Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution; The prevention, management and transforamtion of deadly conflicts, Third Edition*, op. cit., p. 362.

ZAKLJUČAK

Naše istraživanje obuhvatilo je, u literaturi nedovoljno obrađenu, ulogu međudržavnih sudskih sporova u procesu pomirenja. Iz navedene analize spora Hrvatske i Srbije pred Međunarodnim sudom pravde zaključujemo da suđenja državama sama po sebi ne doprinose procesu pomirenja. Iako ona mogu doprineti strukturnom aspektu pomirenja, ova suđenja ne ispunjavaju zahteve za psihološkim aspektom pomirenja, a to je aspekt koji pojedini autori smatraju ključnim u ovom procesu. Priroda analiziranog sudskog postupka takva je da više doprinosi ponovnoj upotrebi i utemeljenju uverenja konfliktnog etosa, nego kompromisu i toleranciji. Promena konfliktnog etosa je važan element pomirenja, a bez pomirenja je teško dostići trajni mir. „Pomirenje je i ishod (negativnog) mira, prestanka direktnog fizičkog nasilja i pretpostavka pozitivnog mira”.⁵¹ Osim toga, pojedini autori smatraju da se prelaz od negativnog ka pozitivnom miru vrši upravo posredstvom pravde, jer pozitivan mir, koji se temelji na pomirenju i psiho-socijalnom isceljenju, zahteva postojanje pravde.⁵² U tom smislu, pravda i pomirenje su neraskidivi pojmovi koji doprinose uspostavljanju pozitivnog mira. Ipak, naš nalaz jeste da pravda mora biti praćena dubljim promenama u obrazovnom i medijskom sistemu nekada sukobljenih država kako bi ispunila željenu funkciju podstrekivača pomirenja.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Bar-Siman-Tov, Yaacov, “Introduction: Why Reconciliation?” in: Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- [2] Bar-Tal Daniel, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2, pp. 351–365.
- [3] Bar-Tal Daniel, Bennink, Gemma H., “The nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process” in: Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- [4] Galtung, Johan, “After violence, reconstruction, reconciliation, and resolution: Coping with visible and invisible effects of war and violence” in: Mohammed Abu-Nimer (ed.), *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory and Practice*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2001.

⁵¹ Radmila Nakarada, „Putevi pomirenja”, op. cit., str. 363.

⁵² Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution; The prevention, management and transformation of deadly conflicts, Third Edition*, op. cit., p. 251.

- [5] Ivanišević, Bogdan, Ilić, Goran P., Višnjić, Tomislav, Janjić, Vesna, *Vodič kroz Haški tribunal – propisi i praksa*, Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u Srbiji, Beograd, 2008.
- [6] Jovanović, Ivan, „'Kreativni' razvoj međunarodnog krivičnog prava: hibridni sudovi za Istočni Timor, Kambodžu i Sijera Leone”, Udruženje za međunarodno pravo, Godišnjak 2006, Beograd, 2007.
- [7] Lederach, John Paul, Lederach, Angela Jill, *When Blood and Bones Cry Out; Journeys through the Soundscape of Healing and Reconciliation*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- [8] Llevellyn, Jennifer J., Philpott, Daniel, “Restorative Justice and Reconciliation: Twin Frameworks for Peacebuilding” in: Jennifer J. Llevellyn, Daniel Philpott (eds.), *Restorative Justice, Reconciliation and Peacebuilding*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- [9] Nakarada, Radmila, „Putevi pomirenja”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, vol. V, br. 5, str. 361–376.
- [10] Philpott, Daniel, “Reconciliation: An Ethic for Peacebuilding” in: Daniel Philpott, Gerard Powers (eds.), *Strategies of Peace, Transforming Conflict in Violent World*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- [11] Ramsbotham, Oliver, Woodhouse, Tom, Miall, Hugh, *Contemporary Conflict Resolution; The prevention, management and transformation of deadly conflicts, Third edition*, Polity Press, Cambridge, 2014.
- [12] Schabas, William A., *Genocide in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- [13] Vasiljević-Prodanović, Danica, „Restorativna pravda u krivičnompravnom sistemu”, *Temida*, vol. 13, br. 3, str. 57–68.

DOKUMENTI UJEDINJENIH NACIJA

- [1] The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General, S/2004/616.
- [2] Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia vs. Serbia), Counter-memorial submitted by the Republic of Serbia, Volume I, December 2009.
- [3] Verbatim record, Public sitting held on Monday 3 March 2014, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia).
- [4] Verbatim record, Public sitting held on Monday 10 March 2014, Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia).

Janja Simentić

JUDICIAL PROCEEDINGS AND RECONCILIATION –
CROATIAN AND SERBIAN CLAIMS FOR THE GENOCIDE
BEFORE THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Abstract

Justice is one of the main components of the process of reconciliation. When materialized in its institutionalized form, justice is achieved through trials, whether to individuals or states. In the case of war in former Yugoslavia apart from the trials to the individuals before International Tribunal for former Yugoslavia, equally important and current issue is the case before International Court of Justice regarding the claim and counter-claim of Croatia and Serbia concerning the crime of genocide. Through the analysis of this judicial proceeding using the concept of change in the conflictive ethos it is shown that it does not *per se* contribute to the reconciliation. Reasons for that are to be found in the very nature of the judicial proceedings and discrepancies between legal and social norms and understandings of justice. Nevertheless the importance of judicial proceedings is not denied as a structural measure in the reconciliation process therefore suggestions for the overcoming of deficiencies in the contribution of these proceedings to the reconciliation are offered.

Key words:

reconciliation, conflictive ethos, justice, genocide, International Court of Justice.